

Συλλογική διάνοια Συλλογική εργασία Συλλογικόν ἀποτέλεσμα

Τοῦ Ἀθ. Ρουσσοπούλου
Καθηγητοῦ Ε.Μ.Π.

Η ιστορία διδάσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς ὄλους τοὺς λαούς, εἰς ὄλους τοὺς τόπους καὶ εἰς ὄλους τοὺς χρόνους, ὁμιλοῦντες ἢ δρώντες παραδίδουν ὁ μὲν εἰς τὸν δέ ὅτι συνήθρισεν ὁ μὲν, διὰ νὰ τὸ συνεχίσῃ καὶ ἐπαυξήσῃ ὁ δέ. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ σκεφθῶμεν τὰ συγκεκριμένα ἄτομα, δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἴδωμεν τὰς προσπάθειάς τῶν ἐκάστοτε ἀνθρώπων συναρτωμένας μεταξύ των, συνεχιζόμενας ἀπὸ τῶν μὲν εἰς τοὺς δέ, ἐπιπροστιθεμένας ἀπὸ τοῦ μὲν εἰς τὸν δέ. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ σκεφθῶμεν τὴν ἱστορίαν κάθε ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὴν ἱστορίαν τῶν μύθων, τὴν ἱστορίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ γενεαὶ ἐπὶ γενεῶν διεδέχθησαν ἀλλήλας καὶ προσέθεσαν ἐκάστη τὸ ἔργον τῆς εἰς τὸ ἔργον τῆς παρελθούσης.

Θὰ ἴδωμεν, γενικῶς, τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν θάλουσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τοὺς μεμονωμένους ἐγκεφάλους, τοὺς ἐγκεφάλους αὐτοὺς πυκνουμένους καὶ συνενουμένους διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν νοημάτων εἰς πνευματικὸν ἔργον ὀλοκλήρου γενεᾶς, τὰς γενεὰς διαδεχομένας ἀλλήλας, ἐκάστην παραλαμβάνουσα τὸ ἔργον τῆς παρελθούσης καὶ ἐπαυξάνουσα τὴν κληρονομίαν διὰ τὰς ἐπερχόμενας εἰς τὸ μέλλον. Ὅλος αὐτὸς ὁ τεράστιος ὄγκος, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ καθένας ἀνασύρει τὸ ἰδικόν του μερίδιον ἢ εἰς τὸ ὁποῖον προσθέτει τὴν μικράν του εἰσφοράν, ὄλος αὐτὸς ὁ ὄγκος ἀποτελεῖ τὸ τεράστιον πλανώμενον ὑπὲρ τὸν χῶρον, ὑπὲρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν χρόνον, ἀλλὰ βέβαιον σύνθετον, τὴν συλλογικὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι τὰ ἰσχυρότερον στήριγμά μας καὶ ἡ μεγαλύτερα μας περιουσία.

Συλλογικὴ διάνοια εἶναι ὁ ὑπαρκτὸς βιολογικὸς ὀργανισμὸς, τὸν ὁποῖον εἰς κάθε χρονικὴν στιγμήν ἀποτελοῦν οἱ μεμονωμένοι ἐγκέφαλοι τῶν ζώντων ἀνθρώπων, συνδεδεμένοι μεταξύ των μὲ τὰ γρα-

πτὰ ἢ παραδεδόμενα κατάλοιπα τῶν ἐγκεφάλων τῶν προὑπαρξάντων ἀνθρώπων διὰ τοῦ ἀνθρωποβιολογικοῦ συνδέσμου τῆς κατανόησεως.

Ἡ συλλογικὴ διάνοια, σὰν βιολογικὸς ὀργανισμὸς, ἠκολούθησε καὶ ἀκολουθεῖ τὴν μοῖραν τῶν βιολογικῶν ὀργανισμῶν. Ἐργάζεται, προχωρεῖ, ἀσθενεῖ βέβαια κάποτε, ἀλλὰ πάντοτε ἀναρρώνει καὶ συνεχίζει τὸ ἔργον τῆς χωρὶς ποτὲ νὰ πρόκειται νὰ παύσῃ ἢ λειτουργία τῆς. Εἶναι βιολογικὸς ὀργανισμὸς μακρᾶς διαρκείας, μακρᾶς ὄσῃ θὰ εἶναι καὶ ἡ διάρκεια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ἄρα διὰ τὰ ἄτομα καὶ τὰς γενεὰς ἡ συλλογικὴ διάνοια εἶναι βιολογικὸς ὀργανισμὸς αἰώνιος. Ἐνεφανίσθη μὲ τοὺς πρώτους πνευματικοὺς πυρῆνας τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ ἀνυψοῦται ὡσὰν ἓνας ἀληθινὸς κορμὸς, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα — αἱ ἀτομικαὶ διάνοιαι — φύονται, αὐξάνονται, μαραίνονται καὶ πίπτουν, ἐνῶ ὁ κορμὸς μένει καὶ αὐξάνει συνεχῶς. Εἶναι πολῦτιμον διὰ τὸν ἀνθρώπον νὰ ἔχη ὡς βασιτάτην συνείδησιν τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι ὑπάρχει ὁ στερεὸς καὶ ὁ κατάλυτος αὐτὸς κορμὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠμπορεῖ πάντοτε νὰ στηριχθῆ καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἠμπορεῖ πάντοτε νὰ ἀντλή χυμὸν καὶ ἰσχύν. Καὶ εἶναι μεγάλη ὑπερηφάνεια διὰ τὸν ἀνθρώπον, ὅτι ἐργάζεται μὲ τὴν μικράν του πνοὴν ὡς φύλλον τοιοῦτου κορμοῦ.

Ἡ γνώσις ἄλλωστε, σήμερον εἶναι τόσον ἐκτεταμένη, πολυμερὴς καὶ πολῦπλευρος, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ἐν ἄτομον νὰ ἐπιληφθῆ αὐτῆς κατὰ τρόπον κυριαρχικόν. Καὶ διὰ τοῦτο τελευταίως παρατηρεῖται, ὅτι ἐξαιρετικῶς πολῦτιμον συμβολὴν παρέχουν, αἱ διάνοιαι αἱ ὁποῖαι προβαίνουν εἰς τὴν τακτοποίησιν, συγκέντρωσιν, ἀπλούστευσιν, ἐνοποίησιν καὶ συστηματοποίησιν τοῦ ὑπάρχοντος πλοῦτου τῆς γνώσεως, λαμπρὰ δὲ τοιαῦτα παραδείγματα παρέχονται εἰς τὴν θετικὴν, ἰδίᾳ δὲ τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν τεχνικὴν ἐπιστήμην. Ἀλλὰ

καὶ ἂν ἀκόμη ἐν ἄτομον διανοίξῃ νέαν ἄποψιν ἢ νέαν ὁδόν, χάρις εἰς μίαν εὐτυχὴ ριπήν σκέψεως, τὸ πλῆθος τῶν ἐπελευσομένων πνευματικῶν ἐργατῶν θὰ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ στηρίξῃ καὶ θὰ σωματοποιήσῃ τὴν νέαν ἄποψιν ἢ τὴν νέαν ὁδόν.

Ἡ νοητικὴ, τέλος, χωρητικότης καὶ ἱκανότης ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι πεπερασμένη. Εἰς καὶ μόνον νοῦς δὲν δύναται νὰ περικλείσῃ τὴν ἀπέραντον — εἰς ἕκτασιν καὶ διάρκειαν — τῆς ἀνθρωπότητος προσπάθειαν. Ἄλλὰ καὶ οὐδεμία ὀλιγαρχικὴ πνευματικὴ ἀριστοκρατία θὰ ἦ τοῖκάν ἡ διὰ τοῦτο.

Πού, λοιπόν, ἡ ὑπέροχος διάνοια, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ, νὰ συγχρονίσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ὅλην τοῦ κόσμου νοητικὴν ἰσχύιν.

Γνωρίζομεν ἐξ ἄλλου, ὅτι ἡ σημερινὴ διάνοια ἔχει φθάσει πρᾶγματι μέχρι μεγαλουργημάτων. Ἡ γνώσις καί, εἰδικώτερον, ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ἔχει ἐγγίσει ὄρια, τὰ ὁποία πρό τινων ἀκόμη ἐτῶν δὲν θὰ ἠδύνατο ἀκόμη κανεῖς νὰ φαντασθῇ.

Ἐν τούτοις, εἰς τὰς μεγαλειωδεστέρας τῆς πορείας καὶ εἰς τὰς ἐντατικωτέρας τῆς προσπάθειας, φθάνει εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου οὕτως εἰπεῖν ἐξαντλεῖται, ἡ διάνοια σταματᾷ κουρασμένη ἔμπροσθεν τῶν ἀπωτάτων πυλῶν τῆς γνώσεως, τὰς ὁποίας δὲν ἔχει πλέον δυνάμεις νὰ διανοίξῃ. Οὔτε τὴν ἀνάλυσιν δύναται νὰ προωθήσῃ πρὸς ἀπλουστέρας ἀκόμη ἐννοίας, οὔτε μέγαν κύκλον ἀπλῶν ἐννοιῶν δύναται νὰ σχηματίσῃ, οὔτε πάσας τὰς μεταξὺ τούτων συνθέσεις δύναται νὰ συγκεντρώσῃ.

Αἰσθάνεται τότε ἡ διάνοια τὴν ἀνάγκη τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν δυνάμεων τῆς, διὰ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια ταῦτα τῆς ἱκανότητός τῆς. Αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὴν ἀπάσας τὰς διανοίας πάντων τῶν ἀνθρώπων. Γενεαὶ ἐπὶ γενεῶν συνεχίζουσιν καὶ θὰ συνεχίζουσιν, παραδίδουσιν καὶ θὰ παραδίδουσιν εἰς ἀλλήλας, τὴν προσπάθειάν των, καὶ τὰ ἄτομα ἐκάστης γενεᾶς πανταχόθεν θὰ προσέρχωνται διὰ νὰ προσφέρουν τὰ ἔργα τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας των εἰς τὴν κολοσσιαίαν καὶ ὑπέροχον αὐτὴν προσπάθειαν. Ἐν ἐκάστη στιγμῇ τὸ ὅλον τῶν ἀνθρωπίνων τούτων λειτουργιῶν, παραχωρημένων καὶ παρουσῶν θὰ ἀποτελῇ ἐν ἀστάθμητον καὶ πλανώμενον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ὑπάρξει ἀλλὰ βέβαιον σύνθετον, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τείνῃ ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ζητούμενην προσπάθειαν.

Τὸ σύνθετον τοῦτο εἶναι ἡ ἀναζητηθεῖσα ὑπέροχος διάνοια: ἡ Συλλογικὴ τῆς ἀνθρωπότητος Διάνοια.

Βαρὺς κλῆρος, ὑπέροχος ἡ μοῖρα καὶ ἐξοχώτερος τῶν σκοπῶν — ὁ σκοπὸς τῆς συλλογικῆς ταύτης διανοίας.

Οὐδεὶς δικαιούται νὰ ἀρνηθῇ εἰς αὐτὴν, τὴν ὅσονδήποτε ἔστω πενιχράν, εἰσφοράν του.

Οὐδεὶς δικαιούται νὰ ἐμποδίσῃ οἴουδήποτε τὴν εἰσφοράν.

Ἐπὶ τὰς καθήκον, νὰ συνδράμῃ εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς διανοίας ταύτης.

Σήμερον δὲ ὑπέρποτε ἢ ἄλλοτε, πρέπει νὰ ἔχωμεν σαφεστέραν τὴν συνείδησιν αὐτὴν. Σήμερον ὑπέρποτε ἢ ἄλλοτε ἡ συλλογικὴ διάνοια εἶναι πιὸ ἐνσώματος, πιὸ ἰσχυρὰ καὶ συγχρόνως πολὺ πιὸ κοντὰ εἰς τὸν καθένα. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν πνευματικῶς ἐργαζομένων ἀνθρώπων, ἡ ἀτελεύτητος μурμηκία, ἡ ὁποία δρᾷ ἐπὶ ὅλης τῆς γῆς, ἔχει σήμερον ὑπέρποτε ἢ ἄλλοτε τόσον κολοσσιαίαν ἐπικοινωνίαν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς, χάρις εἰς τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἔτι μόνον ἡ συλλογικὴ διάνοια εἶναι πανταχοῦ παρούσα καὶ συνεπῶς τοὺς πάντας δυνάμενη καὶ ὀφείλουσα νὰ βοηθήσῃ — τὸ ὀφείλουσα δὲν ἀφορᾷ ἐκείνην, ἀλλ' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ δεχθῶν τὴν βοήθειαν — ἀλλὰ ὅτι περίπου καὶ τὸ κάθε ἄτομον εἶναι πανταχοῦ παρόν. Δὲν ἔχει ὁ καθένας παρὰ νὰ ἀνοίξῃ ἓνα ἠλεκτρικὸν πομπὸν καὶ νὰ πιστοποιήσῃ τὴν παρουσίαν τοῦ ἄλλου ἢ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδικὴν του. Σήμερον ὑπέρποτε ἢ ἄλλοτε ἡ συλλογικὴ διάνοια ἠμπορεῖ νὰ συγκροτηθῇ ἰσχυρότατα καὶ νὰ δράσῃ βαθύτατα.

Ἐχει δὲ βοηθὸν μέγαν σήμερον ἡ συλλογικὴ διάνοια αὐτὸ τοῦτο τὸ τέκνον τῆς, τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία ὀργανώνει τὴν σκέψιν καὶ κρατύνει τὴν ἰσχύιν τῆς. Ἡ οἰκουμενικότης, ἡ ὁποία τὴν διακρίνει δείχνει ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν συλλογικὴν διάνοιαν προέρχεται, ὅτι πρὸς αὐτὴν πάλιν κατευθύνεται καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτῆς ἐργάζεται. Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν μερικὰ μεμονωμένα ἄτομα καταχρῶνται καὶ διαρπάξουσιν τὴν ἐπιστήμην διὰ νὰ μεταχειρισθῶν τὴν δυνάμιν τῆς πρὸς ὠρισμένας κατευθύνσεις διὰ σκοποὺς ξένους πρὸς αὐτὴν, καὶ μάλιστα ἀκόμη καὶ διὰ σκοποὺς ἐχθρικούς πρὸς τὴν συλλογικὴν διάνοιαν. Αἱ ἐκτροπαὶ αὐταί, ὅσον μεγάλην ἢ καὶ τεραστίαν ἐπίδρασιν καὶ ἂν ἔχουσιν, εἶναι λεπτομερειακαὶ ἐμπρὸς εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον τῆς γῆς, ἡ δὲ συλλογικὴ διάνοια εὐρίσκει πάντοτε τρόπον διὰ νὰ κατισχύσῃ τῶν τοιούτων ἀτόμων καὶ τῶν ἐκτροπῶν των. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὀλόκληρα μέρη τῆς παρασυρθῶν εἰς τοιαύτας ἐκτροπὰς, ἡ συλλογικὴ διάνοια ἔχει δυνάμιν μέσα τῆς ἀρκετὴν, ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς μερικὰ μέρη τὰς ἀτασθαλίας καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὰς ὑπολοίπους δυνάμεις τῆς, ὥστε νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν καιρῷ τὰ ἐκτραπέντα μέρη τῆς εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν. Ἄλλωστε, εἴτε μὲ τὴν ἐπιστήμην εἴτε χωρὶς αὐτὴν, κάποτε μάλιστα καλύτερα χωρὶς μερικὰς λεγομένας ἐπιστήμας, ἡ συλλογικὴ διάνοια εὐρίσκει πάντοτε τὴν ὀρθὴν ὁδόν.

Ἄλλὰ καὶ κάτι ἄλλο εὐρίσκει ἡ συλλογικὴ διάνοια. Τὴν ἀλήθειαν. Δὲν ἠμποροῦμε νὰ συζητήσωμεν ἐδῶ τὰς ἀτελευτήτους φιλοσοφικὰς θεωρίας διὰ τὴν φύσιν τῆς ἀληθείας. Θὰ ἀρκεσθῶμεν μόνον νὰ ὀρίσωμεν ὡς κριτήριον ὅτι, ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ συλλογικὴ διάνοια ἀποδέχεται. Προϋποτίθεται βέβαια ὅτι ὅλα, ἢ τούλάχιστον τὰ περισσότερα τῶν μελῶν τῆς

συλλογικῆς διανοίας καὶ ὄχι ὀλίγα ἢ μεμονωμένα ἄτομα θὰ ἔχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πράγματος, τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ κριθῆ τὸ ἀληθές. Καὶ μόνον ἡ συλλογικὴ διάνοια ἔμπορεῖ τότε νὰ δώσῃ τὴν κύρωσιν τῆς ἀληθείας, ἐνῶ ἡ βεβαίωσις μιᾶς ἀτομικῆς διανοίας δὲν ἔχει καμίαν ἀξίαν, ἕως ἔλθῃ ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς συλλογικῆς — αὐτὸ δὲ ἐπίσης καὶ τὰς πρώτας ἐννοίας καὶ τὰ νοητικὰ «ἀξιώματα».

Ὅπως τέλος, ὅλοι οἱ βιολογικοὶ ὀργανισμοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ κύτταρα διάφορα, ὅπως δὲ αὐτὴ αὕτη ἡ οἰκονομία τῆς ζωῆς ἔχει θεσπίσει ὥστε ἄλλα μὲν τῶν κυττάρων αὐτῆς νὰ εἶναι βραδύτερα, εἰς τὰς κινήσεις τους, νὰ εἶναι συντηρητικὰ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, ἄλλα δὲ τῶν κυττάρων νὰ εἶναι δραστηκώτερα, νὰ κινοῦνται περισσότερο, ἔτσι καὶ ἡ συλλογικὴ διάνοια παρουσιάζει αὐτὴν τὴν διάκρισιν. Περιέχει μέλη τὰ ὁποῖα εἶναι δραστηκὰ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰσχυρά, τὰ ὁποῖα προάγουν καὶ τὰ θέματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν συλλογικὴν διάνοιαν, περιέχει βεβαίως καὶ μέγα πλῆθος μελῶν τὰ ὁποῖα εἶναι βραδέα ἢ ἀκόμη καὶ ἀδρανῆ. Ὁ παλμὸς τῆς συλλογικῆς διανοίας κυριαρχεῖται ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντίθεσιν. Τὰ κέντρα τὰ δραστηκὰ μάχονται πρὸς τὰ κέντρα τὰ βραδέα καὶ τὰ ἄγουν εἰς κίνησιν. Αὐτὴ εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ διαφορὰ μεταξὺ κινήσεως καὶ ἀκινήσεως, ὅτι ἡ μὲν ἀκινήσια εἶναι τετελεσμένη καὶ ἀμετάβλητος διὰ παντός, ἐνῶ ἡ κίνησις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐν ἐκάστη στιγμῇ ἀνατελεῖται, τὸ δὲ ἄθροισμα κινήσεως καὶ ἀκινήσεως εἶναι πάντοτε κίνησις.

Βεβαίως, ὑπάρχει καὶ ἀντίθετος γνώμη, ὑπάρχει δηλ. ἡ γνώμη ὅτι δὲν εἶναι ἡ διάνοια τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ἐκείνη ἡ ὁποία πραγματικῶς κυριαρχεῖ καὶ προάγει, ἀλλ' ὅτι εἶναι διάνοιαι συγκεκριμέναι μεμονωμένων ἀτόμων ἢ ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι κυριαρχοῦν ἐκάστοτε καὶ δίνουν τὰς κατευθύνσεις. Εἰς αὐτὸ ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ συνηγόρει ἐκείνο, τὸ ὁποῖον εἶπον: ἡ ὑπαρξίς τῶν ἀκινήτων ἢ ἀδρανῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβές. Εἶναι τόσοσ ὁ τεράστιος ὄγκος τοῦ μέχρι σήμερον τετελεσμένου, εἶναι τόσοσ τεραστία ἡ ἔκτασις τῶν αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐνώπιόν μας κειμένων, εἶναι ἀκόμη καὶ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰ, ἐὰν τὰ ἐξετάσωμεν βαθύτερον, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως. Βεβαίως κατὰ καιροὺς διάφορα ἄτομα, πολλὰ ἄτομα, ἐσημείωσαν αἰχμὰς τῆς ἀνθρωπίνης πνευματικῆς διαβάσεως, βεβαίως κατὰ καιροὺς μεμονωμένοι ἐγκέφαλοι ἦσαν ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὴν πνευματικὴν ζωὴν ὀξύτατα. Ἀλλὰ ἐν πρώτοις δὲν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι περὶ τῆς ἐκάστοτε προσωπικῆς συμβολῆς ἐκάστου. Ἡ ἱστορία, βεβαίως, προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ κοινὴ φωνή, τὸ μάτι ἀκόμη, τέρπεται ἀπὸ τὰς κορυφὰς καὶ τὰς μεγαλοποιεῖ.

Εἰς τὸ παρελθόν, ὅταν ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο χαμηλοτάτη, ὅταν οἱ ἀνθρώποι ἦσαν χωρὶς

μέσα, ἐπιστήμην, χωρὶς τεχνικὰς ἱκανότητας κλπ., τότε ἀναμφισβητήτως οἱ μεμονωμένοι ἐγκέφαλοι ἔδιδον σημαντικὴν καθ' ἑαυτοὺς ἀπόδοσιν καὶ συνεπῶς ἐμφανίζονται ὡς αἰχμαὶ σημαντικαί, τοῦ πνευματικοῦ διαγράμματος τῆς ἐποχῆς των. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰς τὰς ἐμφανιζομένας ἐξαιρετικὰς ἐξάρσεις, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν αὐτὴν τὴν φυσιολογικὴν συναισθηματικὴν λειτουργίαν τῆς «προοπτικῆς ἀπάτης» ποὺ ἀναφέραμεν. Αἱ αἰχμαὶ αὐταὶ τῶν μεμονωμένων ἐπιδόσεων, βεβαίως, θὰ ἦσαν σημαντικαί, ἀλλὰ τὸ ἀληθές των ὕψος πρέπει νὰ ἦτο ἀσυγκρίτως πρὸς τὸ τῶν ἄλλων μικρότερον ἀπὸ ἐκείνο τὸ ὁποῖον σήμερον νομίζομεν. Οἱ περισσότερον πνευματικοὶ ἀνθρώποι δὲν ἔκαμαν ἐκάστοτε παρὰ νὰ συγκεντρώσουν καὶ σωματοποιήσουν τὴν διάχυτον τῆς ἐποχῆς των πνευματικὴν ἱκανότητα νὰ συλλάβουν τὰ ὑπὸ τῶν προηγουμένων τελεσθέντα, νὰ συμπληρώσουν καὶ ἐκείνοι διὰ τοῦ μικροτέρου ἢ μεγαλυτέρου ἰδικοῦ των λίθου τὸ ὑπάρχον καὶ νὰ συγκεράσουν τὴν ὅλην τοῦ χώρου των καὶ τοῦ χρόνου των πνευματικὴν ἰσχύν. Αἱ μεγαλύτεραι ἐπιδόσεις, αἱ ὁποῖαι σήμερον ἱστοροῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον πρέπει νὰ σκεφθῶμεν ὅτι εἶναι οὐχὶ αὐτογενεῖς, ἀλλὰ ἀποτελοῦν συγκέντρωσιν τοῦ ἔργου πολλῶν γενεῶν, πολλῶν ἀνθρώπων, πολλοῦ χώρου καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ προσθήκην ἐνὸς μικροῦ ἢ μεγάλου λίθου, ὥστε τὸ σύνολον αὐτῶν νὰ ἀποτελέσῃ τὴν κορυφὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἔλκει τὴν προσοχὴν μας σήμερον.

Εἶπον αὐτὰ διὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους, ὅπου αἱ ἐξάρσεις ἦσαν αἰσθητότεραι, καὶ οἱ πνευματικῶς ἀποδίδοντες ἀνθρώποι ὀλιγώτεροι. Σήμερον αἱ διαφοραὶ αὐταὶ εἶναι ἀκόμη μικρότεραι. Σήμερον ὑπάρχει ἡ μυρμηκία τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ὁποία ὅσον καὶ ἂν μικρὸν ἐκάστη λίθον προσέφερε καὶ προσάγει, ὁμως τὸ συγκεντρούμενον κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὑλικὸν εἶναι τοιοῦτου ὄγκου, ὥστε αἱ προσωπικαὶ συμβολαὶ προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ χάνουν εἰς διαφορὰν ὕψους. Σήμερον εἶναι τόση ἡ διάδοσις τῆς παιδείας, εἶναι σήμερον τόση ἡ διάδοσις τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τόσοσ διασκορπισμένη εἰς πλῆθύν, εἰς ἑκατομμύρια ἀτόμων ἢ ἱκανότης, ὥστε πλέον αἱ ἐξέχουσαι κορυφαὶ ἀπέχουν τῆς γραμμῆς τοῦ μέσου ὄρου πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι ἀπέχον εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ βιολογικὴ μοῖρα τοῦ πλανήτου λέγει ὅτι τὰ πάντα τείνουν εἰς μίαν ἐξίσωσιν, ὅτι οἱ παγετῶνες καταστρέφουν τὰ ὄρη, ἡ βροχὴ παρασύρει τὰ ἐξογκώματα πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ἰσοπεδωθῶν αἱ κοιλότητες ἀπὸ τὰς ἐξοχὰς. Καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον ἡ ἴδια τάσις ἰσοσταθμίσεως ὑπάρχει, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐδῶ δὲν τείνουν αἱ κορυφαὶ πρὸς τὰ κάτω, διὰ νὰ ἀνέλθῃ ὁ μέσος ὄρος τῆς ὑπολοίπου στάθμης. Εἰς τοὺς πνευματικοὺς χώρους κυρίαρχος κατεύθυνσις εἶναι ἡ ἀνάτασις καὶ διὰ τὰς κορυφὰς καὶ διὰ τὸν μέσον ὄρον, εἰς δὲ τὴν ἀνάτασιν ταύτην ἀνέρχονται οἱ μέσοι ὄροι ταχύτερον τῶν κορυφῶν, καὶ ἡ ἐξίσωσις τείνει νὰ γίνῃ εἰς ὑψηλὰς στάθμας, ὄχι πρὸς τὰ κάτω — πρὸς τὰ ἄνω.

Α ν ὁ αἰὼν μας ἐργάζεται σήμερον γοργῶς, ἀφ' ἐνὸς διὰ τὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἀφετέρου διὰ τὴν ἔντονον προώθησιν τῆς Συλλογικῆς διανοίας, ἐξ ἴσου γοργῶς ἐργάζεται καὶ διὰ τὰ δύο κυριώτερα συμπεράσματα τῆς Συλλογικῆς διανοίας, δηλαδή, τὴν **Συλλογικὴν ἐργασίαν**, καὶ τὸ **Συλλογικὸν ἀποτέλεσμα**.

Ἦδη εἰς τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον εἶδομεν ὅτι ὁ συντονισμὸς καὶ ἡ συνεργασία τῶν ἀτομικῶν διανοῶν συνθέτουν τὴν συλλογικὴν διάνοιαν, ὡς διάνοιαν ὁμάδος ἢ γενικώτερον ὡς οἰκουμενικὴν διάνοιαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐξ ἴσου ἰσχυρὰ καὶ ἔντονα ἀποτελέσματα ἔχει ὁ συντονισμὸς καὶ ἡ συνεργασία τῶν ἀτόμων εἰς τὰ ὑλικά ἐπίπεδα, ὅπου ἡ ἐργασία ἐκάστου ἀτόμου, ἐπιπροστιθεμένη καὶ ἐπιπλασσιαζομένη ἢ μίᾳ ἐπὶ τὴν ἄλλην, φέρουν ὡς συλλογικὸν ἀποτέλεσμα τὸ μέγιστον τῆς ὑλικῆς ἀποδόσεως.

Παλαιότερον ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία κυρίως ἐλογίζετο ὑπὸ τὴν καθ' ἑαυτὴν ὑλικὴν μορφήν τῆς σωματικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἐλάχιστα δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ δύναμις ἐνὸς ἀτόμου, ἐνῶ πολλὰ δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ συντονισμὸς καὶ ἡ ἐργασία περισσοτέρων.

Ἄλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ μεταβολὴ τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶναι ἐξ ἴσου ριζικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς ἐπιφέρει, συνεχῶς, μεγαλυτέραν ἐλάττωσιν τῆς σωματικῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἀντικαθιστᾷ μὲ τὰς μηχανὰς καὶ τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν, τείνει δὲ τὸν μόχθον καὶ τὸν ἰδρώτα νὰ τὸν ἐλαττώσῃ συνεχῶς περισσότερον, ὥστε τὸ ἔργον τῶν ἄλλωτε καὶ μέχρι πρό τινων ἀνθρωπίνων δούλων νὰ ἐκτελοῦν πανίσχυροὶ δούλοι, ἄψυχοι καὶ προθύμως δεχόμενοι τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνθρώπου, οἱ σιδηροὶ δούλοι, δηλαδή, τὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ.

Εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν πρὸ τῆς μηχανῆς κατάστασιν, εἰς τὴν μετὰ τὴν μηχανήν, ἡ μηχανικὴ περίοδος, εἰσήγαγεν ὡς μονάδα τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἔργου τὸν ὄρον «ἵππος». Μία μικρὰ μηχανὴ ἐλέγετο ἐνὸς ἵππου, ὅταν ἤμποροῦσε νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐνέργειαν ἢ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδε ἕνας φυσικὸς ἵππος, δηλαδή, ὅσον ἡ μυϊκὴ ἰσχύς ὀκτῶ ἀνθρώπων. Ὄταν, λοιπόν, ὁμιλοῦμεν σήμερον περὶ μιᾶς μηχανῆς, περὶ μιᾶς συνήθους μηχανῆς, ἡ ὁποία ἔχει ἰσχὴν ἑκατὸ χιλιάδων ἵππων, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ μηχανὴ ἐπιτελεῖ ἔργον ἰσότιμον πρὸς ὅσον θὰ ἐπετέλουν ἑκατὸ χιλιάδες ἵπποι ἢ ἡ μυϊκὴ ἰσχύς ὀκτακοσίων χιλιάδων ἀνθρώπων. Θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατον νὰ συγκεντρώσωμεν τόσους ἀνθρώπους ἢ τόσους ἵππους, διὰ νὰ κάμωμεν ἕνα τοιοῦτον ἔργον. Τὸ ἔργον ὁμοίως αὐτὸ εἶναι δυνατόν, μὲ ὀλίγους σιδηροὺς τροχοὺς καὶ μοχλοὺς καὶ μὲ μίαν ἀνάλογον κινητήριον ὕλην. Αὐτοί, λοιπόν, εἶναι οἱ νέοι σιδηροὶ δούλοι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος ἀντικαθιστᾷ τοὺς παλαιούς.

Ἡ Συλλογικὴ Ἔργασία τῶν χιλιάδων ἀνθρώπων ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ κάμουν τὸ ἔργον τῆς μεγάλης μηχανῆς, θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατος. Σήμερον ἔχομεν ὄχι μίαν, ἀλλὰ χιλιάδας μηχανῶν τοιοῦτων ἢ μεγαλυτέρων. Αὐτῶν πλέον τὴν συλλογικὴν ἐργασίαν διοικεὶ ὁ ἀνθρώπος καὶ διοικεὶ τελεσφόρως.

Ἐν τελευταίᾳ, δηλαδή, ἀναλύσει, ἡ συλλογικὴ ἐργασία τῶν ἀνθρώπων θὰ παύσῃ μετ' ὀλίγον νὰ ὑπονοῆ σωματικὴν ἐργασίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ οὐσιαστικὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, δηλαδή, καὶ πάλιν τὴν Συλλογικὴν διάνοιαν.

Αὕτη αὕτη ἡ τεραστία ὑλικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία χρειάζεται, ἢ εἶναι εἰς θέσιν σήμερον νὰ κατασκευάσῃ ὀλόκληρον τὸ τεράστιον πλῆθος ὑλικῶν ἀγαθῶν ἢ μεταφορὰν ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τελικῶς ἔργον καὶ ἐργασία τῆς Συλλογικῆς Διανοίας.

Ἡ ἀνθρωπότης τείνει νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὴν σωματικὴν ἐργασίαν καὶ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν κύριον, τὸν εὐγενῆ προορισμὸν τῆς, τὴν πνευματικὴν. Ὁ ἀνθρώπος - δούλος, γίνεται σήμερον ἀνθρώπος - κύριος τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀγαθῶν, δηλαδή ἀποδίδεται εἰς τὸν πραγματικὸν προορισμὸν του, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ πνευματικὴ κυρίως ἐργασία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ὁμιλοῦντες σήμερον περὶ συλλογικῆς ἐργασίας, ἐννοοῦμεν κυρίως τὴν μὴ συνισταμένην καὶ συντονισμένην ἀπασχόλησιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ ἐνιαίον ἔργον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιτελεσθῇ καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι πλέον ἔργον κυρίων. Χρειάζεται, λοιπόν, ἡ συμφωνία καὶ συμβάδισις πάντων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ συνολικοῦ κοινωνικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ὅπως εἶπομεν δὲν θὰ εἶναι ὑποταγὴ δούλων, ἀλλὰ «συμφωνία κυρίων».

Τοιαύτη θὰ εἶναι ἡ εὐγενῆς καὶ ὠραία ἀπόληξις τοῦ σκληροῦ αἵματωμένου καὶ ἰδρωμένου δρόμου ποὺ διανύσαμεν οἱ ἀνθρώποι ἐπὶ τῆς γῆς, μέχρι σήμερον.

Ἄλλοτε ἡ διάνοια καὶ ἡ ἐργασία ἐνὸς ἀτόμου καθὼς καὶ τὸ ἐπιταχυνόμενον ὑπ' αὐτοῦ ἀποτέλεσμα εἶχον κάποιαν ἀξίαν, μικρὰν ἢ μεγάλην, σήμερον ἔχει ἐλαχίστην ἢ μηδαμινὴν ἀξίαν ἀπέναντι τοῦ συνόλου. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ διάνοια καὶ ἡ ἐργασία ἐνὸς ἰσχυροτέρου ἀνθρώπου, ἔχει κάποιαν μεγαλυτέραν ἀξίαν καὶ πάλιν αὕτη ἡ ἀξία σήμερον ἤμπορεῖ νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα μόνον ἐὰν ἡ διάνοιά του καὶ ἡ ἐργασία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς συνδυασθοῦν καὶ ἐπιπροστεθοῦν εἰς τὴν διάνοιαν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁμάδος του, ἢ τῆς χώρας του, ἢ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὴν πορείαν τῶν γενεῶν θὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ὑλικὴ εὐμάρεια ὄλων τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή ἡ καθολικὴ ἀνθρωπίνη εὐτυχία, τῆς ὁποίας πράγματι σήμερον εἶναι ἄξιοι οἱ ἀνθρώποι.